

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗАСАД РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 48(1), с. 178–183

Визначено особливості регуляторної політики зовнішньоекономічної діяльності України, виокремлено сутність її становлення серед інших напрямів економічної діяльності держави. Без послідовно реалізованої зовнішньоекономічної політики неможливо здійснити інтеграцію країни у світовий економічний простір.

Національна економіка та її зовнішньоторговельний сектор тією чи іншою мірою інтегровані у регуляторну систему Світової організації торгівлі, правила і механізми якої повинні враховуватись національною регуляторною політикою.

За умов необхідності орієнтації на універсальні правила і норми, вироблені міжнародними інститутами, Україна змушена використовувати складніший інструментарій економічної політики, особливо в зовнішньоекономічному секторі.

Реалізація національних економічних інтересів у зовнішньоторговельній сфері тісно переплітаються з необхідністю зміцнення інституціональної системи країни та активізації структурних перетворень на основі втілення в економічну практику засад інвестиційно-інноваційної моделі економічного розвитку.

Складність та багатогранність цієї проблеми зумовлюють наявність низки невирішених та дискусійних питань, що потребують подальших досліджень.

Проблемам розвитку міжнародного обміну товарами, питанням регуляторної політики присвячено багато праць вітчизняних вчених, передусім В. Гейця, О. Івашиної, Д. Лук'яненка, А. Мазаракі, Т. Мельник, В. Рокочі, В. Сіденка, Т. Циганкової та зарубіжних О. Данильцева, Л. Іларіонова,

М. Мойсеєва, Ю. Шишкова, Ю. Яковця, Дж. Сороса, Дж. Стігліца, П. Лідера, П. Кругмана, М. Обстфельда.

Проте багато аспектів цієї наукової проблеми є й досі дискусійними, недостатньо розкритими та обґрунтованими.

Відмінною рисою останніх десятиліть є постійне зростання ролі й значення зовнішньоекономічної політики серед багатьох інших напрямів економічної діяльності держави. Узагальнення досвіду розвинених країн продемонструвало, що вони мають інститут держави, який відповідає чітко окресленій загальній меті та функціональним завданням, ґрунтується на використанні різних інституційних регуляторів у рамках середньотривалих та довгострокових стратегій із застосуванням методів планування, програмування та прогнозування економічного розвитку.

Соціально-економічний розвиток України показує, що без всебічно зваженої та послідовно здійснюваної зовнішньоекономічної політики не може зростати конкурентоспроможність національної економіки, реалізовуватись стратегія економічного та соціального розвитку, здійснюватись інтеграція країни у світовий економічний простір.

На сучасному етапі економічного розвитку України зовнішньоекономічне регулювання повинно забезпечувати: збалансова-

ність внутрішнього ринку; стимулювання зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; створення найсприятливіших умов для залучення економіки країни у систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих країн. Формування оптимального правового режиму для забезпечення інтересів суб'єктів господарювання на внутрішньому та зовнішньому ринках товарів послуг, технологій підлягає здійсненню в межах економічної стратегії країни на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

Безпосередньо інституціоналізація зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) має забезпечувати: захист економічних інтересів України та законних інтересів суб'єктів ЗЕД; створення рівних можливостей для суб'єктів ЗЕД, розвиток всіх видів підприємницької діяльності незалежно від форм власності; заохочення конкуренції та ліквідацію монополізму у сфері ЗЕД [8; 9; 10].

По суті, зовнішньоекономічна діяльність, що є важливим чинником економічного розвитку, дає змогу використовувати економічні важелі, які притаманні відкритій економіці. Структура зовнішньоекономічних зв'язків України не відповідає довгостроковим інтересам країни, і в цьому полягає одна з передумов її перебудови.

Розв'язання цієї проблеми в загальному плані полягає в раціоналізації зовнішньоторговельних зв'язків, у зміні натурально-речового і вартісного складу експорту та імпорту, в забезпеченні позитивного складу за поточним рахунком, що дасть змогу подолати структурні перекося та об'єктивно посилить конкурентні позиції вітчизняних виробників на світовому ринку. Для цього потрібні заходи державної політики, що ґрунтуються на використанні наявного конкурентного потенціалу, та відповідна інституціонально-правова основа зовнішньоекономічної діяльності.

Для забезпечення функціонування багатогранної ЗЕД, враховуючи її важливість для економічного розвитку держави, в Україні створено систему її інституціонально-орга-

нізаційної та інституціонально-правової підтримки.

У країні на сьогодні організаційний аспект інституціоналізації ЗЕД представлено державними та недержавними інституціями, що створюють безпосередньо умови для функціонування та управління економікою, а також самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, які діють на засадах певних координаційних угод, укладених між ними.

Держава та її органи, регулюючи зовнішньоекономічну діяльність, не можуть безпосередньо втручатися у зовнішньоекономічне співробітництво суб'єктів, що діють у цій сфері, крім випадків, коли таке втручання передбачено чинним законодавством України.

У кінцевому підсумку інституціоналізація має підпорядковувати ЗЕД розвитку економіки України певним вимогам: забезпечити її збалансованість і рівновагу на внутрішньому ринку; сприяти структурним змінам у виробництві; створити сприятливі умови для входу країни в міжнародний поділ праці.

Інституціонально-правова основа, що регламентує зовнішньоекономічну діяльність в Україні, регламентована Законом України "Про зовнішньоекономічну діяльність", який закріплює принципи ЗЕД, визначає її суб'єктів і види, встановлює основи правового та економічного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, спеціальні правові режими, юридичну відповідальність.

Визначаючи основну мету регулювання ЗЕД в Україні, Закон передбачає:

- забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку країни;
- стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, у тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів ЗЕД країни;
- створення найсприятливіших умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих країн.

До основних принципів ЗЕД, визначених Законом, необхідно віднести:

- суверенітет народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- свободу зовнішньоекономічного підприємства;

- юридичну рівність та недискримінацію;
- верховенство закону;
- захист інтересів суб'єктів ЗЕД;
- еквівалентність обміну, неприпустимість демпінгу під час ввезення та вивезення товарів.

Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” належить до законів прямої дії. Це дає можливість безпосередньо застосовувати його норми в процесі здійснення зовнішньоекономічних зв'язків. У ньому визначені спеціальні правові режими ЗЕД, заходи щодо захисту прав і законних інтересів держави та інших суб'єктів зовнішньоекономічної та господарської діяльності України.

Найвищим органом, що здійснює державне регулювання ЗЕД, є Верховна Рада України. Іншими органами, які наділені тими чи іншими повноваженнями у проведенні державної політики регулювання, зовнішньоекономічної діяльності, визначені Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Державна митна служба України, Антимонопольний комітет України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі. Органами державного регулювання ЗЕД вважаються органи місцевого управління зовнішньоекономічною діяльністю, до яких належать місцеві ради, їх виконавчі комітети та розпорядчі органи і територіальні підрозділи органів державного регулювання ЗЕД України, які становлять у сукупності суб'єктивний склад інституціонального механізму митної політики [4; 7; 10; 11].

На практиці ефективне державне управління ЗЕД передбачає не лише набір визначень, а й систему інститутів, органічно вбудованих в політичну, соціальну та адміністративну інфраструктуру країни, які створюють систему норм, обмежень та противаг для взаємодії між державою і суспільством у межах соціально орієнтованої ринкової економіки. Тому на разі гостро стоїть проблема досягнення оптимального балансу між державним управлінсько-регуляторним впливом і ринковим саморегулюванням [12].

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється не лише на основі

Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” — воно ґрунтується на низці нормативно-правових актів (більше 550 пов'язаних документів), а також адміністративних та економічних методах.

До основних законодавчих актів України, що регулюють ЗЕД суб'єктів господарювання, належать документи, які визначають не тільки економічні особливості зовнішньоекономічної діяльності, а й основні напрями розвитку держави, адміністративне регулювання та міжнародні законодавчі акти.

Основу державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності було покладено Законом України “Про економічну самостійність Української РСР”, в якому встановлено, що Україна самостійно здійснює керівництво ЗЕД, бере безпосередньо участь у міжнародному поділі праці та розвиває економічне співробітництво з іншими державами на основі принципів зацікавленості, рівноправності та взаємодії вигоди. Підприємства й організації мають право вступати в прямі господарські зв'язки та співпрацювати з підприємствами й організаціями інших держав, створювати з ними спільні підприємства, асоціації, концерни, консорціуми, союзи, інші об'єднання [3; 11].

На сучасному етапі розвитку України зовнішня торгівля є найпоширенішою формою зовнішньоекономічної діяльності, але як провідна галузь сфери обігу вона ще не стала дієвим фактором нагромадження капіталу. Не дає підстав на збалансований розвиток погіршення динаміки ЗЕД. За даними Державної служби статистики України, у 2014 р. обсяги експорту товарів і послуг, порівняно з 2013 р., зменшились на 16,3 %, імпорту — на 44,9 % і становили відповідно 65422,5 та 60801,8 млн дол. Крім того, структура зовнішньої торгівлі України постійно погіршується за рахунок зменшення частки готових товарів в експорті та імпорті [1; 7].

Простежуються і негативні явища в структурі експорту. Металургійна та хімічна галузі країни раніше розглядалися як основні експортно-орієнтовані галузі, а текстильна галузь та аграрно-промисловий комплекс (АПК) розширювали експортний потенці-

ал, але нині лише чорна металургія та АПК зберігають позитивну динаміку, інші галузі вже мають від'ємне торговельне сальдо. Крім того, певне випередження експортом виробництва не свідчить про появу негативних явищ в економіці України, оскільки зв'язок економічного зростання з динамікою експорту розглядається лише як загальна тенденція.

Недосконала структура експорту країни пов'язана не лише з недосконалістю виробничих структур, низькою якістю разом з високою собівартістю продукції, а й із загальними труднощами просування її виробів на світовий ринок. Становленню та розвитку промислового експорту України істотно перешкоджає спротив розвинутих країн будь-якому перерозподілу ринків збуту у міжнародній торгівлі.

Таке становище на світовому ринку витісняє Україну за межі основних тенденцій, які визначають розвиток міжнародної торгівлі, що все більше базується на обміні промисловими товарами і передусім продукцією наукоємних галузей промисловості.

Визначено, що активізація нагромадження капіталу значною мірою залежить від успішності інтеграції країни у світове господарство та створення оптимальних зовнішньоекономічних зв'язків. Водночас слід мати на увазі, що зміни в експорті та імпорті визначаються не тільки динамікою реального сектора економіки, а й складним комплексом інституціональних чинників на рівні внутрішніх умов розвитку економіки та інтеграції у світове господарство [7; 11].

На сьогодні відпрацьовано не всі проблеми регулювання зовнішньоторговельного обміну. Це потребує підвищення ступеня економічного опрацювання рішень, які приймаються, зважаючи на їхній вплив на національну економіку, надати змінам передбачуваного характеру та підвищити стабільність юридичних норм та правил.

Для інтенсифікації процесу капіталоутворення необхідно залучати в економіку України додаткові капітальні ресурси з-за кордону. В країні національні інституційно-правові засади іноземного інвестування передбачаються Законом України "Про режим іноземного

інвестування", який визначає особливості режиму інвестування на території України, з огляду на мету, принципи і положення законодавства України, та визначає напрями державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності у сфері ввезень і вивезень капіталу [5; 8].

Водночас ввезення капіталу в країну має двоякі особливості. З одного боку, держава зацікавлена у залученні іноземного капіталу, особливо інвестицій. Вона створює для цього відповідні умови за допомогою гарантій від націоналізації, переведення прибутків, репатріації капіталу, надання різного характеру пільг. З другого боку – проводить політику обмеження впливу іноземного капіталу на національну економіку.

Незважаючи на те що Україна залишається регіоном із високим ризиком для іноземних інвесторів, вона потенційно приваблива для них, що пояснює можливість закріпитися на перспективному ринку України та отримувати прибутки у довгостроковій перспективі, мати доступи до дешевих джерел сировини та ресурсів. Це підвищує конкурентоспроможність продукції за рахунок економії витрат виробництва.

Україна має достатньо внутрішніх можливостей для збільшення внутрішніх інвестицій, але саме прямі іноземні інвестиції повинні сприяти покращенню технічного рівня виробництва в країні. Саме в цьому полягає важливість залучення їх в економіку. Необхідність збільшення іноземного інвестування в економіку країни пов'язана не лише зі зміною інституціональних внутрішніх умов, а й з активізацією зближення з Європейським Союзом.

Однією з причин того, що іноземні інвестиції повільно надходять в економіку України, є те, що базовий Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" не забезпечує іноземним інвесторам пільгових умов для господарської діяльності, не визначає податкові канікули чи пільги і для підприємців, які мають велику частину іноземних інвестицій.

Державна служба статистики України стверджує, що обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку країни на грудень

2014 р. становили 45916,0 млрд дол., а обсяги прямих інвестицій з України — 6352,2 млрд дол. [1; 2; 6; 7].

Лібералізація та відкритість національної економіки на фоні пасивності з боку держави, безпосередня взаємодія її суб'єктів з суб'єктами глобальної економіки спричинили побудову її зовнішніх і внутрішніх зв'язків відповідно до потреб глобальної економіки, пристосування до них економічної структури і напрямів економічної політики України. Наслідком цього стало посилення децентралізації. На фоні скорочення частки переробних інвестиційних галузей відбувається зростання виробництва продукції в сировинних галузях та галузях первинної переробки і сфери послуг. Зовнішньоекономічна кон'юнктура та цінові чинники зумовили інвестиційну привабливість технічно відсталих переробних галузей, неможливість їх модернізації за рахунок власних і залучених коштів.

Торговельно-економічні відносини у глобальному конкурентному середовищі перебувають під регуляторним впливом національних зовнішньоторговельних політик, формування яких у різних за рівнем розвитку країнах набуває особливого характеру в контексті забезпечення національних економічних інтересів та повноти врахування сучасних інституціональних чинників.

За роки реформ українське законодавство в галузі регулювання зовнішньоекономічної діяльності набуло значного розвитку, проте відсутність нормативних актів, необхідних для його здійснення, а також суперечливість окремих положень чинних законодавчих актів призводить до необхідності використання заходів оперативного регулювання, спричинених різними обставинами. У країні доцільно вдосконалити нормативно-правову базу як ефективний інституціональний механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності, в основу якої має бути покладено поміркований протекціонізм.

Використання Україною переваг міжнародного поділу праці є невід'ємною частиною заходів щодо забезпечення позитивної динаміки економічного розвитку. Міжнародні господарські зв'язки є дієвим важелем структур-

ної перебудови економіки, і від їх характеру та умов значною мірою залежать темпи і можливі напрями інституціональної трансформації зовнішньоекономічної діяльності країни.

Література

1. Державна служба статистики України. Україна у цифрах у 2014 році: стат. зб. / за ред. І. М. Жук. — К.: ТОВ "Консультант", 2015. — 238 с.
2. Дмитриев В. Н. Правовое регулирование внешнеэкономической деятельности: правовые режимы и внешнеэкономическая правосубъектность: учеб. пособие / В. Н. Дмитриев, А. И. Завгородняя. — Х.: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2013. — 96 с.
3. Закон України "Про економічну самостійність Української РСР" від 03.08.1990 р. № 142-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/142-12>
4. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16.04.1991 р. № 959-VII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=959-12>
5. Закон України "Про режим іноземного інвестування" від 8 червня 2000 р. № 1807-III // ВВР України. — 2000. — № 19.
6. Івашина О. Ф. Інвестиційна діяльність в Україні в аспекті євроінтеграції / О. Ф. Івашина, Л. Ф. Новикова // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. — Вип. 190: у 4 т. — Д.: ДНУ, 2004. — Т. 4. — С. 978–983.
7. Івашина О. Ф. Інституціоналізація економічного розвитку: монографія / О. Ф. Івашина. — Д.: Наука і освіта, 2009. — 284 с.
8. Король В. І. Правове забезпечення зовнішньоекономічної стратегії України (теоретико-методологічні та практичні засади державно-правового прогнозування): монографія / В. І. Король. — К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. — 415 с.
9. Мазаракі А. А. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі: монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник. — К.: КНТЕУ, 2010. — 470 с.
10. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації: колективна монографія / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. — Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. — 361 с.
11. Хаустова В. Є. Оцінка та діагностика зовнішньоекономічної безпеки України: монографія / В. Є. Хаустова, Л. І. Григорова-Беренда. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2013. — 102 с.

Регуляторна політика зовнішньоекономічної діяльності забезпечує захист економічних інтересів України. Інституціоналізація створює рівні можливості для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, заохочує конкуренцію та забезпечує ліквідацію монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

The regulatory policy of the foreign economic activity provides the protection of the Ukrainian economic interests. Institutionalization creates equal conditions for the subjects of foreign economic activity, stimulates competition and ensures the elimination of monopolies in the sphere of foreign economic activity.

Регуляторная политика внешнеэкономической деятельности обеспечивает защиту экономических интересов Украины. Институционализация создает равные условия для субъектов внешнеэкономической деятельности, стимулирует конкуренцию и обеспечивает ликвидацию монополизма в сфере внешнеэкономической деятельности.

Надійшла 7 грудня 2015 р.

МАУП